

Kalju HABICHT

LÄHTEPÕHIMÕTTED ÖKOLOOGILISE EKSPERTIISI ORGANISEERIMISEL EESTI NSV-s

1. Ökoloogilise ekspertiisi üldpõhimõtted, objekt ja sisu

28. oktoobril 1982 võttis Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Peaassamblee XXVIII istungjärk vastu Ülemaailmse Looduse Harta (*World Charter for Nature*), mis näeb ette ökoloogilise ekspertiisi vajaduse kajastamise kõigi riikide seadusandluses ja praktikas [1, lk. 162]. Sellele vastavalt on NSV Liidu Ülemnõukogu 1985. aasta 3. juuli otsuses «Looduskaitset ja loodusvarade ratsionaalset kasutamist käsitleva seadusandluse nõuete kohta» märgitud «kehtestada uute tehnikavahendite, tehnoloogiate ja materjalide, samuti rahvamajandusobjektide ehitamise, rekonstrueerimise ja ümberseadistamise projektide kohustusliku ökoloogilise ekspertiisi läbiviimise kord, tugevdada tehnoloogilistes ja ehitusnormides ja -eeskirjades looduskaitse nõudeid» [2, lk. 15].

Ökoloogiline ekspertiis (ÖE) on riiklike organite ekspertiisi allosakondade või spetsiaalselt loodud ekspertiisikomisjonide eriuurimus hinnangu andmiseks rahvamajanduse või selle tootmisharulise või territoriaalse alljaotuse arenguprogrammi või seisundi, seadusandliku akti või mingi üksikobjekti vastavuse või mittevastavuse kohta kehtivatele ratsionaalse looduskasutuse ja ökoloogia eeskirjadele ja normatiividele.

ÖE kasutab seire ja olemasolevate andmepankade andmeid ning hõlmab konkreetsete ökoloogiliste probleemide analüüsi, seisundi kontrolli ja diagnoosi, oodatavate muutuste prognoosi, interpretatsiooni ja hinnangu ning ettepanekud koos põhjendustega [1, lk. 5, 7; 3, lk. 51; 4, lk. 49—51; 5, lk. 141].

Vaadeldes küll ekspertiisobjekti realiseerimisest tulenevaid, ruumis ja ajas toimuvaid-hargnevaid sotsiaalseid, majanduslikke ja ökoloogilisi muutusi eraldi ja ükshaaval, peab ekspertiis ometi andma hinnangu situatsioonile tervikuna, majandusliku arengu ja loodustingimuste tasakaalustatusele, vaadeldavale objektile kui (positiivse või negatiivse efektiga) elementidele sotsiaalset progressi taotleva majandusliku arengu perspektiivprogrammis [3, lk. 51; 6, lk. 238, 239].

Keskonnakaitseabinõude hulgas peab prevaleerima tootmistehnoloogia vastavusseviimine keskkonnakaitse nõuetega, sealhulgas tootmisjäakide utiliseerimine. Seega — ekspertiis peab eelkõige andma hinnangu tootmistehnoloogia ökoloogilisusele ja projektide ekspertiisi puhul tuleb esmalt hinnata tehnoloogia projekteerimise taset. Ka puhastusseadmed on käsitletavad kui aktiivsed tootmisfondid, mis kasutavad toormena jäätmeid [7, lk. 19, 20].

Tähtselt teisel kohal on ekspertiis tootmise paigutamise kohta vastavalt territoriaalsete looduskomplekside seisundile. Tootmise paigutamise planeerimisel ja hindamisel tuleb tekkivate saasteainete massi ja agressiivsuse (seejuurde ühest keskkonnaelementist teise toimuva migratsiooni ja akumulatsiooni toitumisahelais) kõrval hinnata territooriumi looduslike omadusi: keskkonnaelementide isepuhastus- ja saasteainete säilitamise võimet (deponentsust) [8, lk. 52—54].

Sellise üldökoloogilise aspekti kõrval, mis võtab arvesse ökosüsteemide ja genofondi seisundi ning nende reproduktsiooniprotsesside tasakaalu, avaldub tootmise paigutamise seostuva looduskeskkonna muutuse rah-

vamajanduslik tähendus eelkõige elanikkonna poolt tajutavas elukeskkonna transformatsioonis. See toob kaasa suurema või väiksema muutuse elanike mitmete vajaduste rahuldamise võimalustes, demograafilistes parameetrites, majanduse territoriaalses struktuuris ja kontsentratsioonis, loodusressursside kasutamises ja tulevases kasutatavuses.

Ökoloogilist ekspertiisi käsitletakse ennekõike kohustusliku lõpplüliina plaanide, projektide, aga ka plaani- ja projektielse või muu tehnilise dokumentatsiooni koostamisel, enne vastava dokumentatsiooni kinnitamist. Et aga ka veel projekti realiseerimise käigus on esinenud ja esineb kohati suurigi kõrvalekaldumisi projektdokumentatsioonist, siis on ÕE vajalik ka projekti realiseerimise ajal. Veelgi enam — väga otstarbekas oleks ja annaks nimetamisväärse kokkuvõiu juba projekti idee ja lähteülesande ÕE erapooletute ekspertide poolt.

Ehitus- ja tööstusobjektide projektide ÕE teevad kas alalised või spetsiaalselt moodustatud komisjonid, mille struktuuri ja ülesanded määrab nii ekspertiisi teostava organisatsiooni koht riiklikus juhtimishierarhias, tema keskkonnakaitsealased volitused kui ka ekspertiisiobjekti spetsiifika.

On oluline, et ÕE organid ei piirduks kontrolliga, vaid oleksid suutelised vastava lepingu alusel andma ettevõtetele nõu tootmistehnoloogia muutmiseks vastavalt maailmapraktika parimatele kogemustele¹. Tuleb igati heaks kiita Eesti NSV Riikliku Looduskaitse ja Metsamajanduse Komitee süsteemis sellise keskuse loomine, mis abistaks ettevõtteid vähejäätmeliste tehnoloogiliste protsesside väljatöötamisel.

Ökoloogiline ekspertiis võib olla:

— retrospektiivne (minevikus realiseeritud projektide järelmõju uurin-
gud);

— operatiivne (tänapäevaste projektide ja majanduslikku arengut suunavate materjalide, nagu programmide, skeemide jne. sotsiaalse ja ökoloogilis-ökonoamilise mõju uurin-
gud);

— avariiekspertiis (avariide põhjuste uurimine, nende sotsiaalse, öko-
loogilise ja majandusliku mõju hindamine; süüdlaste selgitamine ja soo-
vituste väljatöötamine selliste avariide vältimiseks tulevikus);

— perspektiivne (rahvamajanduse ja selle harude arengu territoriaal-
tasandil prognoositava mõju uurin-
gud).

Teisest aspektist võib ÕE-d käsitleda selle tegija järgi:

— ÕE üleliiduliste harukondadevaheliste juhtimisorganite spetsialiseeritud alljaotuste poolt;

— ÕE regionaalsete harukondadevaheliste juhtimisorganite spetsialiseeritud alljaotuste poolt;

— ÕE looduskasutaja ametkonna spetsialiseeritud alljaotuse poolt;

— avalikustatud projektide ja arengusuundade hindamine nende mõjuareali jäävate inimeste poolt, s. t. elanikkonnapoolne hinnangute väljatöötamine ja üldsuse osavõtt ÕE tulemuste arutelust.

Ökoloogilise ekspertiisi objektiks on [1, lk. 164—166; 5, lk. 142, 143; 10, lk. 20, 21]:

— rahvamajanduse arendamise komplekssete sihtprogrammide projektid;

— majandusliku ja sotsiaalse arengu perspektiiv- ja aastaplaanide projektid;

— tootlike jõudude arendamise ja paigutamise üleliiduliste, majandus-
rajoonide ja liiduvabariikide skeemide projektid;

— territoriaalsete looduskaitse kompleksskeemide projektid;

— asustusskeemide projektid;

— loodusressursside (vesi, maa, maavarad) kasutamise ja kaitse skeemide projektid;

¹ Jaapanis oli 1980. aastate alguses sõlmitud üle 20 tuhande sellise lepingu [9, lk. 51, 52].

— rahvamajandus- ja tööstusharude arendamise ja paigutamise skeemide projektid;

— rajooni planeerimise skeemid ja projektid;

— linnade ja muude asulate generaalplaanid;

— normatiiv-tehnilise dokumentatsiooni projektid planeerimise, projekteerimise, ehitamise ning riiklike ja tootmisharuliste standardite osas;

— maa- ja metsakorralduse projektid;

— rahvamajandusobjektide ehituse, rekonstrueerimise, paigutamise ja tehnilise ümberseadistamise projektid, mis on seotud looduskeskkonna muutuse ja ümberkujundamisega; nende vastuvõtmine eksploatatsiooni;

— masinate, seadmete, agregaatide, sõlmede, süsteemide ja transportvahendite uute mudelite projektid;

— tehnilised projektid (ülesanded) eriti tähtsate toodanguliikide ja uute, põllu- või metsamajanduses kasutatavate keemiliste ainete tootmiseks;

— igasugune muu projektdokumentatsioon, mille realiseerimine võib muuta keskkonna kvaliteeti või ohustada inimeste tervist.

Ökoloogilise ekspertiisi käigus tuleb hinnata neid tegelikke või ekspertiisialuse projekti realiseerimisel oodatavaid ja suures ulatuses rahaliselt väljendatavaid kahjusid, mis on tingitud:

1) loodusressursside saastamisest, rikkumisest, hävitamisest;

2) saastamise tagajärgede kontrollimisest ja likvideerimisest;

3) toorme mittekomplekssest kasutamisest;

4) saastamisest põhjustatud lisakuludest tervishoiule, sotsiaalhooldusele jm. [10, lk. 137].

Kui ÕE algetapp on näidanud projektis toodud andmete täielikkust, põhjendatust ja usaldatavust, kuulub edasisele analüüsile, kontrollile ja hindamisele:

I. Projekteeritud objektide paigutuse ökoloogiline lubatavus ja otstarbekus, sealhulgas [1, lk. 141, 142, 169—171; 6, lk. 245—247; 10, lk. 40, 129]:

1) suurlinnade kasvu piiramiseks kehtestatud normatiividest kinnipidamine;

2) majanduslikuks otstarbeks ettenähtud maaeralduste vastavus normatiividele;

3) projekteeritud tootmisobjektide ja insenerivõrkude kompaktsus;

4) projektlahenduste vastavus rajooni ökoloogilisele olukorrale ning kliimaatilistele, meteoroloogilistele jm. teguritele;

5) oodatavad konfliktsituatsioonid projekti mõju areaalis;

6) regionaalne keskkonna kõigi elementide saastatuse foon, füüsilis-geograafilised ja meteoroloogilised tegurid;

7) kultuurilise ja ajaloolise, samuti teadusliku, ökoloogilise, rekreatiivse ja esteetilise tähtsusega objektide olemasolu projekti mõju areaalis, nende kaitstus niihästi otseselt tootmise kui ka selle ajas ja ruumis levivate kaugmõjude eest;

8) projektis ettenähtud tervistavate ja kaitsefunktsiooniga objektide (sanitaartsoonid, metsaribad, kaitsealad jne.) piisavus;

9) looduse mitmesuguste elementide (näit. rabade, metsade, heinamaade) taastumistingimused;

10) maastiku kaitstus ja projekti realiseerimisel siin tekkivad muutused, maastiku mosaiiksuse, mitmekesisuse säilimine;

11) projekti realiseerimisel tekkiv keskkonnaseisundi muutus võrreldes sanitaar-hügieeniliste ja ökoloogiliste standarditega, tekkiva kahju iseloom ja suurus, sealhulgas puhastusseadmete kasutamise tagajärjel ilmneva saastatuse transformatsiooni (ühest saastatuse liigist ja kohast teise) mõju;

12) keskkonna tervistamiseks ettenähtud abinõud;

13) tootmisjäätmete paigutamise ohutus, ratsionaalsus ja lubatavus nii sotsiaalsetest, majanduslikest kui ka ökoloogilistest seisukohtadest lähtudes.

II. Tootmistehnoloogia ökoloogilised, saasteallikad ja saastamisvastased meetmed, sealhulgas [1, lk. 142, 169—170]:

1) saasteallikate ja atmosfääri, vee ning maapinna saastatuse kindlaksmääramise õigsus;

2) põhiliste projektlahenduste vastavus kehtivatele ökoloogilistele nõuetele, looduskaitse ja loodusressursside ratsionaalse kasutamise, samuti sanitaar-hügieenilistele normidele;

3) uusima looduskaitsealase kodu- ja välismaise praktika kasutatus projektlahendustes;

4) keskkonna saastamist (tootmis- ja kommunaaljäätmega, kahjulike heitmete, müra ja vibratsiooniga, elektromagnetilise või ioniseeriva kiiritusega) vältivate või vähendavate meetmete küllaldane põhjendus (seejuures tuleb võtta arvesse, et abinõud saastamise kontrolliks ja vältimiseks-vähendamiseks nõuavad üldjuhul täiendavaid tootmisvõimsusi, see omakorda suurendab loodusressursside kasutamist ning keskkonna saastamist);

5) vee korduvkasutust, jäätmehävitamist või vähejäätmeliste tehnoloogiate kasutamist võimaldavad meetmed.

III. Ressursside kasutamise ratsionaalsus, sealhulgas [1, lk. 142, 170]:

1) toorme kasutamise komplekssus ja efektiivsus;

2) projektlahenduste ökoloogilis-majanduslik põhjendus vee-, energia-, gaasi-, auru- ja soojusvajaduse ning -varustuse ja kanalisatsiooni osas.

IV. Toodete ökoloogiline ohutus, sealhulgas:

1) valmistoodete kasutamise võimalik mõju tarbijale ja keskkonnale, väljastatava toodangu vastavus kehtivatele (kehtestatavatele) ökoloogilistele standarditele;

2) valmistoodete hilisem kasutatavus sekundaartoormena².

Ökoloogilise ekspertiisi tulemus vormistatakse aktina. Selle sissejuhatavas osas tuuakse üldandmed ekspertiisiobjekti maksumuse, tellija ja koostaja, samuti ekspertiisi tegija kohta. Akti teises, konstateerivas osas iseloomustatakse ekspertiisialuseid materjale ökoloogia seisukohast, loodusressursside kasutamise ja kaitse käsitlest selles. Akti viimases, üldistatavas-hindavas osas antakse hinnang ja tehakse järeldus: kas soovitada materjalid kinnitamiseks või tagastamiseks (täiendamiseks, puuduste kõrvaldamiseks). Viimasel juhul peavad eksperdid esitama konkreetseid märkused ja soovitused ning nende arvessevõtmise tähtsused [10, lk. 19].

2. Ökoloogilise ekspertiisi korraldusest Eesti NSV-s

Vastavalt Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrusele nr. 484 1987. aasta 10. septembrist «Vabariiklikele ja kohalikele juhtimisorganitele alluvate ettevõtete, hoonete ja rajatiste ehitusprojektide ja -eelarvete ekspertiisi täiustamise kohta» [11, lk. 969—972] teevad alates 1. jaanuarist 1988. nende objektide ehitamise tehnilis-majanduslike arvestuste ja põhjenduste ning ehitusprojektide ja -eelarvete ekspertiisi:

— Eesti NSV Ehituskomitee juures asuv Riiklik Ametkondadevälise Ekspertiisi Valitsus;

— Tallinnas ja Tartus linna täitevkomitee juures asuv riiklik ametkondadevälise ekspertiisi büroo, mis allub nii linna täitevkomiteele kui ka

² Hollandis võidakse keelata hiljem sekundaartoormena mittekasutatavate toodete valmistamine ja müük [9, lk. 44, 45].

Riiklikule Ametkondadevälise Ekspertiisi Valitsusele ja teeb ekspertiisi vastavas linnas asuvate, vabariiklikele ja kohalikele juhtimisorganitele alluvate objektide kohta, mille eelarveline maksumus on kuni 0,5 miljonit rubla.

Erandina teevad Eesti NSV Agrotööstuskomitee, Eesti NSV Kommunaalmajanduse Ministeeriumi, Eesti NSV Autotranspordi ja Maanteede Ministeeriumi ja vabariikliku koondise «Eesti Kolhoosiehitus» ettevõtete, hoonete ja rajatiste ehitamise tehnilis-majanduslike arvutuste ning ehitusprojektide ja -eelarvete (kui nende eelarveline maksumus on kahe esimese puhul alla 0,5 milj. rubla, kahe viimase puhul alla 1,0 milj. rubla) ekspertiisi vastavad ametkonnad ise.

Kuigi Riikliku Ametkondadevälise Ekspertiisi Valitsuse ülesandeks on ka kontrollida ettevõtete, hoonete ja rajatiste ehitamise tehnilis-majanduslike arvestuste ja põhjenduste ning ehitusprojektide ja -eelarvete, tootmisobjektide, elamute ja teiste sotsiaal- ja keskkonnakaitseobjektide ehitamise kompleksust, tuleb pidada ainuvõimalikuks, et ökoloogilise ekspertiisi teeb üldjuhul Eesti NSV Riikliku Looduskaitse ja Metsamajanduse Komitee (edaspidi ENSV Looduskaitsekomitee).

NSV Liidu Ministrite Nõukogu võttis oma määrusega nr. 599 1987. aasta 26. maist vastu otsuse suurte rahvamajandusobjektide ökoloogilise ekspertiisi tugevdamise kohta. See sai lähtealuseks ENSV MN-i määrusele nr. 330 1987. aasta 17. juunist «Suurte rahvamajandusobjektide ehitusprojektide ekspertiisi osatähtsuse suurendamise kohta negatiivsete ökoloogiliste tagajärgede ärahoidmiseks» [12, lk. 710—713]. Viimases on konstateeritud, et nii Eesti NSV ametkonnad ja ettevõtted kui ka territoriaalsed organid «ei arvesta rahvamajandusobjektide arendamise ja paigutamise küsimuste lahendamisel ning nende ehitus- ja rekonstrueerimisprojektide koostamisel sageli keskkonnakaitse tagamise ülesandeid». Määruses märgiti negatiivsete näidete hulgas rea küsimuste lahendamata jätmist «Oktoobri» põlevkivikarjääri ehitusprojektis (puudutavad liiva- ja turbarude kasutamist paljandustöödel ja karjäärialala põllumajanduslikuks kasutamiseks rekultiveerimise tehnoloogiat); läga utiliseerimise lihtsustatud käsitlust suurte seakasvatustekomplekside ehitamisel; keskkonna seisundit iseloomustava andmefondi ja seisundi muutumise prognoosi puudumist, «mis ei võimalda ekspertiisi tegemisel saada täies ulatuses usaldusväärset informatsiooni majandustegevusega keskkonnale avaldatava mõju kvalitatiivsete ja kvantitatiivsete tunnusoonte kohta, seda eriti avariolukordades». Märgiti ka, et «uutele tehnikavahenditele, tehnoloogiatele ja materjalidele ei anta vajalikku ökoloogilist hinnangut».

Suurte rahvamajandusobjektide paigutamise ja ehitamise projektieelsete ja projektmaterjalide kvaliteetse ekspertiisi tagamiseks andis ENSV MN oma ülalnimetatud määrusega ülesanded Eesti NSV Plaanikomiteele, Eesti NSV Ehituskomiteele, Eesti NSV Agrotööstuskomiteele, teistele Eesti NSV ministeeriumidele, riiklikele komiteedele ja keskasutustele, Eesti NSV Teaduste Akadeemiale ning linnade ja rajoonide täitevkomiteedele. Nende ülesannete hulgas oli nõue Eesti NSV Plaanikomiteel tagada «suurte rahvamajandusobjektide ja -komplekside ekspluateerimise võimalike negatiivsete ökoloogiliste ja majanduslike tagajärgede kompleksanalüüs» ja «võimalike avariolukordade ärahoidmise ning nende poolt keskkonnale avaldatava mõju likvideerimise küsimuste läbitöötamine rahvamajandus- ja tööstusharude arendamise ja paigutamise skeemides». Samuti anti nii ametkondadele kui ka kohalikele täitevkomiteedele ülesanne «tagada üldsuse laialdane kaasamine selliste suurte rahvamajandusobjektide ja -komplekside ehitusprojektide arutamisele, mis võivad avaldada olulist mõju keskkonna seisundile, ning valmistada arutelu tulemuste põhjal ette soovitusel optimaalsete otsuste tegemiseks nende projektide osas».

Määruse vastuvõtmisest möödunud poolteist aastat on näidanud nii selles nõutud abinõude õigsust ja lausa hädavajalikkust kui ka tegelikku olukorda: Eesti looduse seisundi jätkuvat halvenemist, mida kohati tuleb pidada juba kriitiliseks. See on viinud — eriti pärast 1988. aasta novembris-detsembris kestnud põlengut «Estonia» kaevanduses ja selle väga raskete tagajärgede (põhjavee, Peipsi järve ja Soome lahe saastamine fenoolidega) mittevälisatust veel kaua pärast põlengu kustutamist — Eesti NSV Ülemnõukogu üheteistkümnenda koosseisu üheksandal istungjärgul esitatud ettepanekuteni kuulutada Kirde-Eesti loodusõnnetuse piirkonnaks.

Ökoloogilise ekspertiisi regionaalne üldjuhtimine on liiduvabariikides ministrite nõukogu, kraides, oblastites ja vabariikliku alluvusega linnades rahvasaadikute nõukogu funktsioon. Otseselt koordineerib Eestis ÕE-d ENSV Looduskaitsekomitee. EKP KK ja ENSV MN-i määrusega nr. 104 1988. aasta 1. märtsist «Looduskaitse põhjaliku ümberkorraldamise kohta» [13, lk. 504—523] on talle tehtud ülesandeks «vabariigi ja rahvamajandusharude tootlike jõudude arengu ja paigutuse üldskeemide riikliku ekspertiisi tegemine ning kontroll ökoloogianormide järgimise üle uute tehnika-vahendite, tehnoloogia, materjalide ja ainete väljatöötamisel, samuti keskkonna ja loodusressursside seisundit mõjutavate ettevõtete ja muude objektide ehitus- (rekonstrueerimis-) projektide järgimise üle, pöörates seejuures erilist tähelepanu jäätmevähete ja jäätmevabade tehnoloogiate ning teaduse ja tehnika progressi muude selliste saavutuste rakendamisele kõigis rahvamajandusharudes, mis tagavad ratsionaalse looduskasutuse».

Nagu näha, ei ole määruses tehtud vahet, kas ekspertiisi objekt on liidulises, liidulis-vabariiklikus, vabariiklikus või kohalikus alluvuses. Seega, kontrollimaks ökoloogilistest normidest kinnipidamist tootmise paigutamisel ja arendamisel kogu Eesti territooriumil, peab autori arvates:

— Riikliku Ametkondadevälise Ekspertiisi Valitsuse koosseisu kuuluma ENSV Looduskaitsekomitee või selle Looduskaitse Peavalitsuse esindaja, kelle nõudmise korral tuleb ekspertiisialune dokumentatsioon esitada ÕE tegemiseks vastavasse ENSV Looduskaitsekomitee allüksusesse;

— liidulise ja liidulis-vabariikliku alluvusega objektide paigutamise ja ehitamise vabariiklikule kooskõlastamisele eelnema nende ÕE ENSV Looduskaitsekomitee vastavas allüksuses või tuleb selles kooskõlastada liidulise või liidulis-vabariikliku alluvusega ametkonna ekspertiisiosakonnas tehtud ÕE;

— vabariigi ametkondlikes ekspertiisikomisjonides tehtud otsused kooskõlastatama ENSV Looduskaitsekomitee vastavas allüksuses.

Tallinna ja Tartu riikliku ametkondadevälise ekspertiisi büroo otsuste kontroll keskkonnakaitse ja loodusressursside ratsionaalse kasutamise küsimustes peab toimuma nende kooskõlastamisel Tallinna või Tartu looduskaitse valitsuses³.

15. novembril 1988 ENSV MN-i määrusega nr. 555 kinnitatud «Eesti NSV Riikliku Looduskaitse ja Metsamajanduse Komitee põhimäärus» (Põhimäärus) [14, lk. 1206—1215] konkretiseerib muu hulgas ka EKP KK ja ENSV MN-i 1988. aasta 1. märtsi määrusega ENSV Looduskaitsekomitee pandud ülesandeid ÕE valdkonnas.

Nähes ette, et ENSV Looduskaitsekomitee «korraldab riiklikke ökoloogilisi ekspertiise», paneb Põhimäärus ENSV Looduskaitsekomiteele kohustuse pidada «loodusressursside, nende seisundi ja kasutamise, samuti keskkonna seisundit ja selle saastamise allikaid puudutavate andmete, stan-

³ Selliste valitsuste (osakondade) loomine nähti EKP KK ja ENSV MN-i 1988. aasta 1. märtsi määrusega ette kõigis rajoonides ja vabariikliku alluvusega linnades.

dardite ja normatiivtehniliste dokumentide arvestust ning vastavaid katastreid...» ja nõuab, et ENSV Looduskaitsekomitee «looduskeskkonda mõjutavate, looduse ilmet muutvate või loodusressursse tarbivate objektide rajamisel (rekonstrueerimisel) esitab vajalikud tehnilised tingimused, võtab osa objektide asukoha valikust, kooskõlastab projektid ning osaleb riiklike komisjonide töös uute või rekonstrueeritud objektide vastuvõtmisel», samuti «kontrollib uute tehnikavahendite, tehnoloogiate, materjalide ja ainete väljatöötamisel looduse kaitset ja loodusressursside kasutamist reguleerivatest normidest, samuti keskkonna ja loodusressursside seisundit mõjutavate ettevõtete ja muude objektide ehitus- või rekonstrueerimisprojektidest kinnipidamist; ... koordineerib saasteallikate ja keskkonna seisundi jälgimist ja mõõtmist, analüüsib selle komponentide muutumist ning koostab looduskeskkonna seisundi prognoose».

Kui veel arvesse võtta, et vastavalt ENSV MN-i viimatinimetatud määrusele teostab ENSV Looduskaitsekomitee «riiklikku kontrolli loodusobjektide seisukorra, looduskeskkonna ja loodusressursside kaitse ja kasutamise üle, sealhulgas kontrollib kehtestatud korras looduskaitsealase seadusandluse nõuete täitmist riigikaitse- ja eriobjektidel» ning ei anna mitte ainult valitsusele ja huvitatud ametkondadele, vaid ka elanikele pidevalt informatsiooni «keskkonna seisundist ja selle dünaamikast, samuti loodusressursside kasutamisest», siis võib väita, et ÕE korralduse alused on meie vabariigis ammendavalt ja kõiki vajalikke aspekte silmaspidavalt paika pandud.

ENSV Looduskaitsekomitees on ÕE korraldamine tehtud praegu ülesandeks Looduskasutuse Teadusliku Informatsiooni Keskusele.⁴ Näib, et viimase tegevus ei ole veel jõudnud kooskõlastuda Riikliku Ametkondadevälise Ekspertiisi Valitsuse tööga. Küll on aga ilmne, et väga oluline roll tähtsaimate looduskasutust ja keskkonda mõjutavate ideede, projektide ning tööde endi hindamisel jääb ENSV Looduskaitsekomitee juures tegutsevale teadusnõukogule. Selle ülesandeks on looduskasutuse ja keskkonnakaitse olulisemate probleemide põhialik läbiarutamine ja nende lahendamiseks vajalike soovituste väljatöötamine. Nõukogusse kuuluvad teadustöötajad, ühiskonnategelased, kohalike rahvasaadikute nõukogude esindajad ning ettevõtete (koondiste), asutuste ja organisatsioonide juhid. Oma ekspertiisialasest tegevusest hakkab teadusnõukogu perioodiliselt informeerima Eesti NSV Ülemnõukogu looduskaitse ja loodusvarade ratsionaalse kasutamise komisjoni.

ENSV Looduskaitsekomiteel on õigus «looduskaitse ja loodusressursside kasutamise eriti tähtsate probleemide lahendamisele» kaasata teadusasutusi, kõrgkoole, projekteerimisorganisatsioone, samuti teadustöötajaid, spetsialiste ja praktikuid ning moodustada ametkondadevahelisi komisjone ja ekspertiisigruppe.

Kohaliku tähtsusega otsuste ja objektide ÕE organiseerivad rajoonides ja vabariikliku alluvusega linnades ellukutsutud looduskaitse valitsused niihästi oma jõududega kui ka vajaduse korral juurdekutsutud eksperte kasutades. Seejuures võivad nimetatud valitsused töötada kas otse kohaliku rahvasaadikute nõukogu või selle täitevkomitee alluvuses ja neid võib (vastavalt kohapealsele kokkuleppele) moodustada ka linna ja rajooni kohta ühisena (näit. Tartus ja Pärnus).

⁴ Mis puutub ÕE eest tasumisse, siis ettevõtete, hoonete ja rajatiste ehituseelarvetes on ametlikult ette nähtud ekspertiisitasu. Mitmete suurte ökoloogilise ekspertiisi objektide puhul, mille tellija on riik (rahvamajanduse arendamise kompleksed sihtprogrammid, majandusliku ja sotsiaalse arengu perspektiivplaanid jne.), kannab riik ka ÕE kulud. Mõnedes maades on ekspertiisikulude kandja osas seisukohad erinevad. Poola Rahvavabariigis ja Prantsusmaal tasub projektide ekspertiisi kulud projekti tellija, s. t. tulevane looduskasutaja [3, lk. 107; 15, lk. 123], seevastu näiteks Jaapanis ja Ungari Rahvavabariigis kannab ÕE kulud riik [3, lk. 107; 16, lk. 114].

Kokkuvõtteks

Koos Eesti NSV Riikliku Looduskaitse ja Metsamajanduse Komitee loomisega on meil praegu välja kujunemas uus ÕE süsteem. Jäädes oma korralduse, objekti ja sisu üldpõhimõtetes tuginema senikehtinule, peab see olema muutumis- ja arenemisvõimeline, operatiivselt toimiv ning küllalt paindlik arvesse võtma eriolukordi ja erinevaid kohalikke tingimusi.

Objektiivse ÕE eelduseks on keskkonna pidevalt muutuvat seisundit peegeldava andmestiku olemasolu ja täiendamine (see omakorda eeldab vajaliku ulatusega seiret) ning selle kättesaadavus ekspertidele. Selline looduskasutust ning keskkonna seisundit ja kaitset iseloomustav andmestik koos vastavate prognoosidega peab kogu Eesti NSV territooriumi kohta täies ulatuses talletatama ENSV Looduskaitsekomitee andmepanka.

ÕE eriligiiks tuleb pidada elanikkonna otsustusi nende elu-, töö- ja puhketingimusi mõjutavate projektide ja objektide kohta. See nõuab:

- projektide (aga tihti ka juba tekkinud olukorra) avalikustamist;
- elanikkonna võimalust saada erapooletut informatsiooni sõltumatult spetsialistidelt;

- kohalike rahvasaadikute nõukogude vetoõigust kohalike loodusvarade kasutusele võtu ulatuse ja elukeskkonda saastavate objektide rajamise küsimustes;

- kohalike võimude kaaluka kaasaraäkimise õigust ressursimaksete, saastetrahvide, preemiate, subsiidiumide, aga ka ettevõtete tootmisprofiili määramisel ja vastavate tootmis lubade (litsentside) väljaandmisel ning nende tegelikkuses realiseeritavat õigust sulgeda keskkonda lubatust suuremal määral saastavaid tsehhe ja ettevõtteid.

Kohaliku elanikkonna huvide kaitsmisel on oluline (nn. «survegrupi») roll Eesti Rohelisel Liikumisel (ERL).

On aga ka ilmne, et majanduse arengut taotlevate projektide ökoloogiline ekspertiis vajab tasakaalustavat paralleelvormi — ökoloogilist efekti tagavate meetmete hindamist majanduslikust aspektist. Kui lugeda ERL-i üldprogrammi projekti [17] osa «Taotlused», siis, kuigi siin ei ole kavandatud abinõude realiseerimise aega, on nende hulgast mitmete elluviimine ükskõik kui pika aja pärast (aga enamik taotlustest tegelikult ei kannata edasilükkamist) niivõrd suure majandusliku mõjuga, et see (parimal juhul) määrab läbiviimise aja.

KIRJANDUS

1. Правовая охрана окружающей среды в области промышленного производства. Киев, 1986.
2. NSV Liidu Ülemnõukogu Teataja, 1985, nr. 27 (2309).
3. Лисицын Е. Н. Охрана природы в зарубежных странах. М., 1987.
4. Садыков О. Ф. Актуальные проблемы развития экологической экспертизы. — В кн.: Влияние промышленных предприятий на окружающую среду. М., 1987, 48—53.
5. Природноресурсовое право и правовая охрана окружающей среды. М., 1988.
6. Методологические положения разработки крупных территориальных программ. Новосибирск, 1986.
7. Божинов Т. Экологические проблемы экономического роста. — Достижения и перспективы, вып. 57. М., 1987. Природные ресурсы и окружающая среда, № 18, 18—22.
8. Беллер Г. А., Кузнецова Г. Ю., Утенков А. Н., Нарышкина Н. М. Оценка качества природной среды как фактор интенсификации народного хозяйства. — В кн.: Сочетание отраслевого и территориального принципов планирования и управления в условиях интенсификации народного хозяйства. М., 1986, 52—58.
9. Седов В. В. Экологическое регулирование и проблемы капиталистического воспроизводства. Свердловск, 1987.
10. Справочник по экологической экспертизе проектов. Киев, 1986.

11. Eesti NSV Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja, 1987, nr. 45 (822).
12. Eesti NSV Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja, 1987, nr. 35 (812).
13. Eesti NSV Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja, 1988, nr. 23 (848).
14. Eesti NSV Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja, 1988, nr. 51 (876).
15. Бринчук М. М. Правовая охрана атмосферного воздуха. М., 1985.
16. Петрова Т. Э. О некоторых особенностях механизма государственного управления средой в Японии. — В кн.: Экономико-географические проблемы экологии. М., 1984, 107—122.
17. Eesti Rohelise Liikumise Üldprogramm. Projekt. — Edasi, 1988, 7. dets.

Esitanud M. Pavelson

*Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Majanduse Instituut*

Toimetusse saanud
11. I 1989

Калью ХАБИХТ

ИСХОДНЫЕ ПРИНЦИПЫ ОРГАНИЗАЦИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ В ЭСТОНСКОЙ ССР

В статье рассматривается два круга вопросов организации экологической экспертизы: общие принципы экологической экспертизы, ее объект и содержание; организация экологической экспертизы в республике после создания Государственного комитета Эстонской ССР по охране природы и лесному хозяйству.

*Институт экономики
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
11/I 1989

Kalju HABICHT

PRINCIPLES OF ORGANIZING ECOLOGICAL EXPERTISE IN THE ESTONIAN SSR

The author deals with two groups of problems: the general principles, object and contents of ecological expertise, and the arrangement of such expertise after the formation of the State Committee for Nature Conservation and Forest Management of the Estonian SSR.

*Academy of Sciences of the Estonian SSR,
Institute of Economics*

Received
Jan. 11, 1989